

№13(32)

середа, 9 липня 2003 року

... Збудував я, люди, Храм оцей Високий.
В ньому Бог єдиний – то Циганське Слово...

Лекса Мануш

РОМАНИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ДВОТИЖНЕВИК

РОМСЬКІ НАРОДНІ ВІСТІ
МАНУШАНО РОМАНО НЕВИПЕ

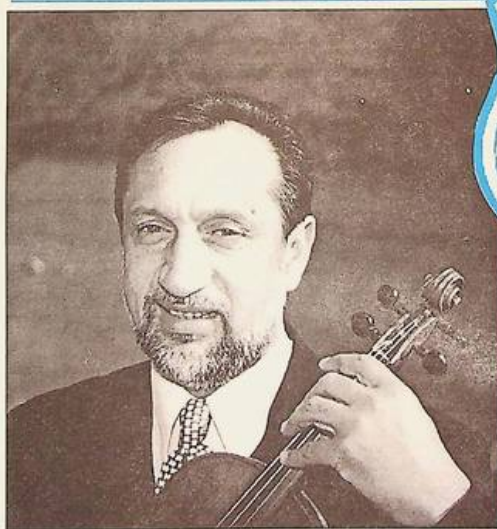
Яг

Ціна договірна

ГАЗЕТА ВИХОДИТЬ ЗА СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ"

**НАЦІЯ, ЯКА ПРОКОЧУВАЛА ТИСЯЧОЛІТТЯ, НЕ МАЮЧИ СВОЄЇ
ДЕРЖАВНОСТІ, ТА ЗБЕРЕГЛА СВОЮ КУЛЬТУРУ, ТРАДИЦІЇ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР, СВОЮ САМОБУТНІСТЬ, ГІДНА ПОВАГИ**

"Романі Яг" -

**Аладгар Адам:
"Десять літ
для історії крапля,
а для нас - море"
"Деш берш
ке історія семо,
аменґе - сар баро паї"**

ДОРОГИЙ ЧИТАЧУ!

ДРАГО ҐІНАТОРИ!

Ти береш сьогодні в руки трохи незвичний номер. Чимало матеріалів присвячено одному товариству, яке відсвяткувало своє 10-річчя. Просимо порозуміння: це товариство було і засновником газети. Урочистості в Ужгороді збіглися з обласним святом ромської культури та мистецтва "Святкують роми".

Надворі літо у розвоі. Немало турбот у ромів, як і в інших жителів України.

Нинішній час з економічними негараздами найбільшніше вдарив по найнезахищеному населенню - ромському. Постає питання: як вижити роми?

Якщо раніше тверду роботу мав бодай один член сім'ї, то сьогодні доводиться перебиватися випадковими заробітками, дрібним бізнесом, виїжджати за межі своїх населених пунктів, а то і в чужі країни.

Наша газета по крихітках намагається зібрати позитивний досвід виживання, розказувати про нього. Чимало уваги ми приділяємо і питанню роми і земля, бо чомусь створився стереотип відчуження рома від матері-годувальниці. Творчий колектив газети розповідає і про перших ромів-фермерів, котрі отримали паї, і про виховання любові до ремесел тощо.

Так уже повелося, що рома важко уваяти собі без музики, пісні, танцю - тут їм немає рівних. Отож, на шпальтах газети у рубриці "Кольори творчості" стараємося розказати про провідні ромські колективи, музикантів, виховання молоді змін і таке інше. Не забуваємо також і про літературу, фольклор.

Сьогодні в Україні є немало ромських товариств. Про цілий ряд ми вже розповідали. Прагнемо по мірі можливості поширити досвід товариства "Романі Яг", зокрема освітній, хоч добре розуміємо, що лише постійні пошуки оновлення роботи можуть привести до здобутків.

Коло тем і проблем широче. Щоденно у редакцію надходять листи з різних куточків України, маємо своїх кореспондентів у різних містах, багато працюємо з позаштатним активом.

Надворі літо. Як би хотілося, щоб воно було для багатьох ромських родин сприятливим, а осінь допомогла зробити запаси на довгу зиму.

Свято відшуміло. Та з нього винесено заряд для клопітних буднів.

Редакція

ЗАСІДАННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТІ

У Києві відбулося спільне засідання Ради національних товариств України та Ради представників громадських організацій національних меншин при Президентові України.

На засіданні розглядалися питання про участь у Всеукраїнському громадянському форумі, запланованому на 3-4 вересня, пропозиції до президентського законопроекту "Про внесення змін до Конституції України", йшлося і про європейську хартію регіональних мов або мов національних меншин тощо.

Було висунуто делегатів на Всеукраїнський громадянський форум, а також прийнято Звернення до Президента України та прем'єр-міністра України з пропозиціями щодо участі державних установ у розвитку культур національних меншин.

Наш кор.

РОМ-ПРЕС

В Україні турботи зі зерном

Прем'єр-міністр Віктор Янукович вважає, що наша держава в поточному році буде змушена закуповувати зерно, бо свого обмалю. Кошти виділено. Але закупівля обійдеться в копійку.

У президентській родині - поповнення

Новий 2003 рік Президент України Леонід Кучма зустрів на дачі, що на Івано-Франківщині. Звідти він вітав громадян держави (а поруч із Президентом сидів онук із собакою).

А 14 червня родина Президента поповнилася - донька Олена, яка перебуває в цивільному шлюбі з народним депутатом Віктором Пінчуком, подарувала донечку Оленку. Вітаємо!

Лазаренко може балотуватися в Президенти

Американці під солідну заставу (65 мільйонів доларів) випустили з в'язниці колишнього протеже Леоніда Кучми - американського в'язня Павла Лазаренка. Павло Іванович має можливість ознайомитися зі свідченням свідків (техніка дозволяє!), а також на дозвіллі подумати над тим, хто ж є співучасниками його посадження за ґрати...

Був один представник - і його звільнили

Ще так недавно НДП Пустовойтенка була на "коні". Однак сплило небагато часу і єдиного представника цієї партії - міністра екології Василя Шевчука - Президент звільнив із посади. Що за цим було? А депутати більшості блокували парламентську трибуну. І чим цей "протест" завершився?

А нічим. Президент "витер ноги" об НДП.

Академіки пікетували уряд

Такого "дійства" давно не було - академіки пікетували уряд. Іх число сягнуло за 200. Кульмінація не забарилася - на зустріч із пікетувальниками прийшов вице-прем'єр Дмитро Табачник. Він підтримав вимоги пікетуючих - підвищення всім працівникам бюджетної сфери з 1 липня зарплатт - на 32 відсотка і вимогу повернути право отримувати надбавки за стаж роботи у науковій сфері.

ЕС про ромів

Ситуація з ромами - проблема для всієї Європи. Це відзначила на прес-конференції Анна Діатанторолова, представник Європейського Союзу в Румунії, що відвідала у червні цю країну. У 2007 році, як вважають представники Європейського Союзу, у Європі проживають близько 7-8 мільйонів етнічних ромів, що переважає населення Балтійських країн. Тому необхідне тісніше співробітництво між Європейською Комісією і країнами, де проживають роми.

ЕКСПРЕС-ІНТЕРВ'Ю

МУКАЧЕВО ОБРАЛО МЕРА

Проведення виборів у місті обласного підпорядкування - Мукачеві - неордичарна подія.

Торік у березні на виборах мера та у Верховну Раду переміг Віктор Балога - колишній губернатор краю. Він зосередився на роботі в парламенті, а проведення виборів мера в Мукачеві через брак коштів постійно відкладали.

Та 29 червня настає час обирати мера. На цю посаду претендували близько півдес'ятки претендентів. Та основна боротьба точилася між двома кандидатами - представником від влади заступником голови Закарпатської обласної ради Ернестом Нусером та керівником бізнесової структури "Барва" Василем Петьовком.

Наш співбесідник, голова Мукачевського культурно-просвітницького товариства "Невіне" Йосип Віраг.

- Пане, Йосипе, відомо, що проведення виборів у нинішній час, то є суцільна гра на політичній шахівниці. Ви виборювали депутатський мандат - і лише через інтриги не стали ним. Отож, будь ласка, розкажіть, як мукачівці обирали мера?

- Дійсно, у нашому місті відбувалися "гарячі бої" за посаду мера. У нашому таборі - 900 виборців. Мишу сказати, що різні "емісарі" побували у нашому таборі і кожен по-своєму щось обіцяв. Однак скажу, що більшість ромів наддали перевагу Василеві Петьовці.

- Чому?

- Довіримо більше, бачимо

у ньому людину, яка любить своє місто, знає про його успіхи й проблеми. І як керівник "Барви", і як депутат обласної ради добре зарекомендував себе серед мукачівців.

- А чим живе зараз ваше товариство "Невіне"?

- Скажу відверто, що серед наших турбот - відкриття ромського ринку. Уже облаштували стадіон, де буде знаходитися і ринок. Отримали від МОМ і допомогу продуктивими пайками на суму 30 доларів на місяць протягом усього року.

Дуже вдячні за таку допомогу Маргарита Молнар, Мікола Тейфел, Ірина Каналаш, Євгенія Адам та ін. У цій роботі мені допомагають староста (барон) Олександр Балога, молодь і жінки, які гуртуються при нашій церкві.

ЗА СВЯТАМИ

"Романі Яг"

Ромські лідери з усієї України і з-за кордону приїхали на святкування десятиріччя від дня заснування. Святкування товариства "Романі Яг" проходило на фоні виставки ромського художника з Мукачеві Тиберія Йонаші, який урочисто на ювілей подарував для офісу "Романі Яг" свою картину.

Зі святом приймав присутніх заступник голови Закарпатської облдержадміністрації Іван Рощак. На цьому святі виступили заступник Ужгородського міського голови Василь Балаж, начальник відділу у справах національностей та міграції ОДА Михайло Черепаня, директор Центру культур національних меншин Закарпаття Йосип Соломон. Вони наголошували на значних здобутках товариства "Романі Яг", його про-

світньо-культурній діяльності і піклуванні про ромських людей, які пережили Голокост і тяжкі воєнні роки. Відзначили і велику роль однієї з востанньої газети, яка формує у ромського населення самосвідомість, захищає їхні права, знайомить з історією ромів і порушує гострі проблеми сучасного життя, згуртовуючи навколо себе усіх ромських лідерів.

Приймали працівників товариства й гості - лідери і представники ромських організацій з Кисва, Харкова, Львова, Полтави, Донецька, Чернігова, Одеси, Золотоноші, Ізмаїля, Кременчука, Броварів і Молдови.

На ювілей, як і завжди на всі урочисті події, які відбуваються у товаристві, зі своїм вітанням приймає гордість ромського народу - педагог, письменник, поет, перекладач і ромський ідеолог Михайло Козимиренко. Своім виступом і читанням власних віршів ромською й українською мовами М.Козимиренко підняв у залі національний дух ромів і надав святу велику уро-

СЛОВО - ГОСТЯМ

Ми попросили деяких наших гостей з різних регіонів України відповісти на кілька запитань, які цікавлять нашу газету:

- Ваша точка зору на розвиток ромського руху.
- Чи можете ви застосувати у себе те, про що почули і що побачили у нас?
- Розкажіть трохи про себе і про ту організацію, яку ви представляєте.

Тетяна Сирбу, голова молдовського товариства "Терне Ром", м. Кишинів, Молдова.

- Почну з останнього запитання. Я представляю організацію "Терне Ром", до того ж є науковим дослідником історії ромів Бессарабії в Інституті міжетнічних відносин. Наша організація створена недавно - 12 березня 2002 року і складається поки що з 20 членів - як ромів, так і неромів. Ми створили кілька департаментів з різними профілями - по правах людини, по жіночих проблемах, по вихованню дітей тощо. Маємо зараз два проекти: з моніторингу - вивчення санітарного, економічного, соціального становища ромських громад у республіці та інших аспектів і другий проект - отримані результати систематизуємо, аби поліпшити життя ромів хоча б спочатку у такий спосіб. Ми вирішили в одному з районів на півдні Бессарабії відкрити ковальське виробництво, щоб популяризувати традиційне ромське ремесло. Уже є ініціатори, потрібно зацкавити молодь, щоб включилася в цю справу. Це буде сприяти розвитку ромського руху.

Я займаюся також історією ромів Бессарабії. Думаємо реалізувати дослідницьку програму по Голокосту ромів трьох країн - Республіки Молдова, Румунії та України (з допомогою "Романі Яг"). Що стосується впровадження у нас побаченого і почутого а

Ужгороді, то дещо, звичайно, використовуємо. Я на Закарпатті вперше, але кілька разів читала на вашому сайті про діяльність ромських організацій вашого краю. Найперше, хотілося б видати ромсько-молдавський словник та азбуку, - у вас є ромсько-український словник і ромська "Абетка", це те, чого у нас поки що немає...

Володимир Ніколасенко, голова Всеукраїнської громадської організації "Ромен України", м. Вугледар Донецької області.

- Вважаю, що ромський рух останнім часом активізувався. Створено чимало організацій, й вони плідно працюють. "Ромен України" - громадська організація, основний напрям її роботи - права людини, захист громадян ромської національності. Наше гасло - захищати всіх ромів від малого до великого законами України і Конституцією (перед якими всі рівні) від утихків посадових осіб, правоохоронних органів. Я сам юрист, нещодавно поступив у Донецький національний університет на економіко-правовий факультет. Незважаючи на свій вік (а мені 58 років), у мене є ще бажання вчитись і є прагнення вести всім, що мій народ - не такий поганий, як дехто думає і дехто з журналістів пише.

В нашій організації 20 членів різного віку - як молодих, так і людей, котрі багато прожили і пережили. Працюємо злагоде-

но: звертаємось до посадових осіб, щоб не чинили перепони ромам у торговій діяльності, адже вони поповнюють бюджет як області, так і України в цілому; оформляємо документи, посвідчення тощо; консультуємо з правових питань і т. ін.

В Ужгороді я вперше. У вас чимало цікавого, про що розповім у своїй організації, а вам надішлю листа про те, що саме взяли на озброєння.

Мені дуже приємно висловити подяку Аладару Євгеновичу Адаму від усіх ромів Донеччини за ту величезну роботу, яку він проводить, створивши товариство "Романі Яг", ромську газету, культурний центр, ромський музей, де ми побували. Бажаю вам усім подальших успіхів.

Олександр Міщераков, президент громадської організації Товариство ромської культури "Амаро Девес", м. Кременчук Полтавської області.

- Я вперше у вашому благословенному краї. Чимало почув і побачив. Хотілося б і у нас запровадити подібні брифінги, форуми. Із задоволенням написав би до вашої газети про нашу організацію, створену в 1998 році. З кожним роком "Амаро Девес", що означає "Наш день", розширюється. Зараз у нас налічується 80 членів. Займаємося питаннями ромської культури, благочинності, правовим захистом ромів.

КОЛЕСЯТЬ БУДНІ

чистість, особливо, коли читав свій твір "Я ром, і тим щасливіш я..."

Чимало присних слів було сказано й у виступах лідерів інших товариств, зокрема Вільмоша Папа, Тиберія Горвата, Віллі Папа. Звітали на ювілей і ромський адвокат з Чернігова Марія Іванова, науковий працівник з Молдови Тетяна Сирбу та інші. Прийшов привітати активістів товариства "Романі Яг" і представник Міжнародного фонду "Відродження", керівник програми "Рома України" Сергій Дьма. Адже усе те, чого досягли працівники й активісти "Романі Яг" - це, звичайно, за підтримки Міжнародного фонду "Відродження" й спільної праці з MOM (Міжнародною організацією міграції) та інших благодійних фондів. Завдяки їхній підтримці товариство "Романі Яг" веде роботу у кількох напрямках - культурно-просвітньому, соціально-економічному, правозахисному тощо.

Тепло відукується про діяльність товари-

ства і кореспондент львівської газети "Експрес" Іван Жирош, який часто висвітлює цікаві події з життя ромів у своїй газеті.

У рамках свята на стадіоні "Рома" відбувся ромський молодіжний футбольний турнір ім. Яна Томаша.

А площа Театральна напередвір збирала майже усе святково одягнене ромське населення, де проходив обласний фестиваль ромського мистецтва. Тут виступали знані ромські ансамблі з Ужгорода, Берегова, Виноградова, Іршави, Тячева, обдаровані солісти Соїлана, Неля та Ізоляда Адамі, скрипалі, хореографічні колективи.

Глядачами і слухачами ромського мистецтва були не тільки роми, а й жителі усіх мікрорайонів Ужгорода. Свято тривало аж до пізнього вечора. Щасливі й задоволені роми поверталися додому. Їх супроводжувала ромська зоря, яка сіяла у них над головою і вказувала шлях до щасливого майбутнього.

Аладар Адам

Нещодавно подали проект у MOM про гуманітарну допомогу ромам Кременчука і районів. Проводимо свята й фестивалі. Цікаво пройшли у нас заходи в Міжнародний день ромів, був великий концерт. Маємо свій художній колектив "Амала", який є лауреатом міжнародного фестивалю ромського мистецтва, що проводиться у Києві.

Я сам пишу музику, пісні, вірші, граю на гітарі, керую художнім колективом. А ще я директор ромського ресторану, майже першого в Україні з ромською національною кухнею, ромською музикою. Він користується в нашому місті великою популярністю. Зараз готуємося до фестивалю національних меншин - буде задіяний як художній колектив "Амало", так і сам ресторан... Запрошую ужгородців у гості!

Анатолій Кондур, голова Асоціації ромів м. Ізмаїл та Ізмаїльського району Одеської області, віце-президент Всеукраїнської організації "Рома України".

Спочатку з приводу всього товариства "Романі Яг". Без всякого перебільшення скажу: у вас є чому похвалитися, є на що подивитися і що побачити. Я уже кілька разів був в Ужгороді, знаю як Аладар Євгенович Адама, так і всіх його помічників. Всі ці люди заслуговують на добрі слова. Від Півдня України, від своєї організації хотів би привітати товариство "Романі Яг" з 10-річним ювілеєм і побажати ще багато подібних свят. Протягом останніх десяти років, коли в нашому суспільстві сталися величезні реформи, роми зумили себе проявити, вважати, у багатьох сферах життя. Вони зрозуміли, що такі ж люди, як і всі. Ми хочемо тепер, щоб суспільство змінило своє мислен-

ня, своє ставлення до ромів, щоб допомогло їм розвинутися, аби вони стали повноцінними громадянами України.

Наша ромська організація створена у 1993 році, нам виповнилося також 10 років, теж займаємося культурно-просвітницькою діяльністю. Працює у нас недільна ромська школа, нещодавно створений окремий жіночий ромський фонд "Чирикли" ("Птах"), який очолює Юлія Кондур. Організація наша однією з перших зайнялася анкетуванням ромів, котрі пережили Голокост. Буде скоро і в нас благодійна ідальня. Протягом шести місяців малозабезпечені роми нашого міста і району одержують пайок. Допомогаємо людям з влаштуванням на роботу, молоді навчанням. У цьому році в пансіонаті на березі Чорного моря ми зможемо прийняти ромів з України (окремі категорії).

Асоціація працює не лише в нашому місті та районі, а по всій Одещині, а також у Миколаївській області. А у Одесі є молодіжна міська організація "Кондор", якою керує Володимир Кондур, мій син. Вона надає матеріальну й іншу допомогу ромам Одещини, Миколаївщини, Криму.

Гадаю, ми і надалі будемо співпрацювати і обмінюватися досвідом з вашою організацією "Романі Яг". Бажаю, щоб вогонь у вашій ватрі завжди горів!

На брифінгу побував координатор "Рома програм" фонду "Відродження" С. Дьма, який привітав учасників урочистостей з нагоди 10-річчя товариства "Романі Яг" і побажав ромській спільноті завзяття, цілеспрямованості, активності у вирішенні великих і малих проблем, яких ще чимало у нашому житті.

Людмила Попова, журналіст газети "Новини Закарпаття".

1. "Романі Яг" має гарний дизайн, фахових журналістів. Вона широко інформує про життя ромських громад області і послідовно заповнює "білі" плями в ромській історії, що є дуже цінним.

2. Відповідь на друге запитання витікає з першого, оскільки в газеті багато матеріалів про талановитих людей мистецтва, про юристів, а також тих, хто займається традиційними ремеслами, та про інших ромських особистостей. В газеті нерідко друкуються про-

блемні матеріали, статті на історичні теми. Цікаві матеріали про Голокост, з сучасного життя закарпатських ромів тощо. Всі вони, звичайно, розширили наш уявлення про ромів і, безумовно, змалювали дуже багато стереотипів, вони і показали ті шляхи для нинішньої влади, які сприяли б більшій адаптації ромів, будівництву громадянського, дійсно демократичного суспільства, - саме те, що й продекларовано в нашій Конституції.

Хочу сказати, що газета "Новини Закарпаття" толерантно ставиться до ромів. Ми першими, пам'ятаю, на початку 90-х років надали цілу сторінку товариству "Романі Яг", і не одну, а потім також постійно друкували його матеріали.

Висловлюю й побажання. В області зареєстровано масу видань. Добре було б у найбільшій з них надсилати по примірнику кожного свого номера, щоб популяризувати газету серед професіоналів-журналістів. До того ж, можна було б використовувати деяку вашу інформацію, що також сприяло б зміні стереотипів.

кан, з котрою ми попрацювали разом 7 років. Це солідна журналістка. Є цікаві матеріали і в інших працівників редакції. Я не критик, до того ж, розумію, що для того, аби створити хорошу газету, потрібні кошти, тоді потягнуться й журналісти.

Газета охоплює широку "географію" - від Рахова до Іршави, де ми, журналісти інших газет, рідко буваємо, і висвітлює історію, життя ромів, які доводило викинути з життя. Добре, що ви нагадуєте владі про ромські проблеми, адже держава дуже мало допомагає ромам.

2. Наша газета "Експрес" давала чимало матеріалів про події в ромському культурному житті, позитивно висвітлювала іншу тематику. Нашою шукати негатив серед такого маленького народу? Я працюю в кримінальному жанрі вже давно і знаю, що ромів - не найкримінальніша нація. Мене дивує упередженість деяких журналістів, які пишуть на ці теми, у них негативне ставлення до ромів. І це тоді, коли в Ук-

СЛОВО - ЖУРНАЛІСТАМ

Ваші враження

від газети "Романі Яг"?

Чи змінився ваш стереотип

за останні роки стосовно ромів?

Ось що відповіли наші колеги по перу.

Іван Жирош, власний кореспондент газети "Експрес".

1. Вашу газету читаю постійно. Вона стала набагато кращою за останні роки. Приємно, що в ній працює і робить велику справу, змінюючи стереотипи стосовно ромів, Юлія Зей-

раїні найбільша злочинність саме серед українського та російського населення, але на цьому чомусь не наголошується. Я неодноразово писав на ромську тему і в майбутньому збираюсь її висвітлювати в позитивному плані.

Щодо зміни стереотипів, то мені їх змінювати не треба. Я сам із села Липча Хустського району. Коли я був маленьким, тут жило 500 українців, 500 євреїв, 50 угорців і 25 румун. Ромів було небагато - лише дві сім'ї - музиканта і коваля. Наша родина дружила зі сім'єю коваля, це була людина дуже хороша, мудра і талановита в усьому. З того часу - з дитинства - моє ставлення до ромів не змінилося.

Інтерв'ю взяла Людмила Кудрявська

ЛИСТ У РЕДАКЦІЮ "РОМАНІ ЯГ"

Наша організація зареєстрована в травні 2002 року. На сьогодні уже зробили немало: взяли на облік і написали проект у MOM (допомога жертвам Голокосту), почали ремонтувати занедбану будову для недільної школи. До речі, кошти нам виділила Виноградська райдержадміністрація.

Чимало ромів, а також жителів села - українців - із цікавістю сприйняли ініціативу нашого товариства, та й мою зокрема, організації в селі, де проживає значне число ромського населення, недільної школи.

Та будова, куди в найближчі місяці мали прийти ромські діти, потребувала значного ремонту. І ми почали його... Скажу, що виділені кошти були на банківському рахунку, а я - отримую пенсію, на котру живу... Та й маю руки, котрі можуть все робити.

Одного дня, коли автоматично були привезені будівельні матеріали (необхідно покласти підлогу, провести інші роботи) й ми розвантажили їх, селом пішов погolos (від певної частини

НЕ ХОДІТЬ, ДІТИ, В ШКОЛУ...

ромів): мовляв, ти отримав гроші, щось хочеш будувати. А нам цього не треба: роздай матеріали бідним одноплемінникам, які дістав на них...

Я спершу не повірив, що наші ромові можуть так примітивно міркувати. Та невдовзі змушений був звернутися до них зі словами: "Люди добрі! Та це ж хочу, аби в нашому селі була недільна школа. Нехай вони продовжують навчатися там, де й досі, але у вільний час чекаємо їх із цікавою програмою. Та й взагалі можемо допомагати в засвоєнні шкільного матеріалу. Тут навчатимемо слову Божому, ромській культурі..."

Не допомогли мої пояснення, що на приведення до ладу споруд, де розніжити будівельні матеріали, виділено бюджетні кошти. Іх я при всьому особистою бажанням не можу отримати для витрачання...

Тоді мої односельчани-ромові втратили усякий здоровий глузд - почалися ходіння в райдержадміністрацію, інші установи, в правоохоронні органи. Мовляв,

я отримав 60 тисяч гривень і не хочу поділити їх. Невдовзі зібрав збори ромів Великих Ком'ят, де проживає 433 чоловік населення (права голосу мають 233). На них були присутніми 40 чоловік, голова сільради, секретар та дільничний міліціонер. Було прийнято рішення про те, що не потрібно недільної школи, а кошти переказати сільраді й на них відремонтувати місцевий клуб.

Дільничний вимагав від мене, аби віддав печатку і всю документацію. Відмовився це зробити. Тоді він сказав, щоб їхав із ним в УБОЗ (Відділ боротьби з організованою злочинністю). Я сказав, що піду туди, коли прийме таке рішення суд.

У мене в хаті був обшук (шукали комп'ютер). Удома була тільки дружина - інвалід II групи. Тепер мені погрожують, що мене посадять за грати. Як жити?

Ласло Дюрі, голова Виноградського районного культурно-просвітнього товариства "Романо дром"

ОСТРИВЕЦЬ ДИТИНСТВА

ЧГВАОРИКАНО СІГЕТО

Репортаж із дитячого садочка, що поруч із ромським табором м. Берегова на Закарпатті

Надворі спекота, хоч ножем край.

А тут - затишок.

Правду нам говорила начальник управління освіти міста обласного підпорядкування - Берегова - Марія Антонівна Бубняк.

Два десятки дітей ромського населення у дитсадку - це добре. Хоча потрібно б цифру подвоїти чи й потроїти. Однак... Першого вересня 2001 року роз'єднався Береговий став містом обласного підпорядкування. Багато чого упирається у фінансові можливості. Цей дитсадочок поруч із ромським табором. Виряджаючи дитину сюди, батьки спокійні: і буде за нею належний догляд, і годують не плакатиме, як інші діти, котрі вдома...

Коли заглянули в кілька будиноків на одній з вулиць табору, то "царством божим" видався цей гоминий острівце, у якому "описано" 18 хлопчиків і дівчаток. Ними опікуються завідувача Наталя Олександрівна Дудко, вихователька Емма Василенка Нодь та кухар Світлана Валентинівна Ковтун. У кожній з працівниць - своя длянка роботи. Та важливо, що усі разом вони складають колектив, якому довірено найдорожче - діти.

Просто любо дивитися, як весело посміхається малеча, коли до них звертається Єлизавета Степанівна Лінер, помічник виховательки. Чому? Мені пригадалося десь сказане великим педагогом Василем Сухомлинським: "Діти обожнюють молодих, красивих вихователів, педагогів".

Єлизавета Степанівна така собою, що хоч сьогодні посилал на конкурс красунь.

Данаємося за Мирославом Горватом (головаю обласного молодіжного ромського товариства "Романі Черхень" і за сумісниц-

твом водем і фотокаром), що дитсадок тепер проводить у життє, себто має випускників. Іх шестеро. Тонте Дежв, Тейфел Моника, Олат Йосип, Розалія Дьордь, Мергі Горват.

- Знаєте, - ділиться вихователь Емма Василенка Нодь, - у всіх наших вихованців дуже хороші батьки. Скажімо, Дьордь Йолана сама виховує 4 дітей, але всі вони завжди чистенькі, помиті. Добре слово може сказати про Аранку Тонте, яка є матір'ю шістьох дітей. Троє відвідують дитсадочок, двоє - ясельки, а один - школяр.

Чимало цікавого роздаткового матеріалу зібрано в цьому дошкільному закладі завідувача, вихователька намагаються переїматися все нове, що надбано їх колегами. Є тут різноманітна література для дітей і про дітей. Наш українськоромський журнал "Сонечко" приймають діти емоційно. Розділяють малюнки, букви алфавіту...

І ще дізнаємося, що на місяць червень дитсадочок отримав 1000 гривень. За них треба придбати молоко, хліб, м'ясо. Наявна крамниця, де багато чого купують, хлібопекарня... Аби все було свіжим...

Без спонсорів - багато чого не досягли б у виховній роботі. Останні дбають, аби мали у що бути вбраними діти, а їх батьки отримували мийні засоби, одяг...

- Кого тут відзначити? - запитує.

- А працівників Червоного Хреста, представників голландської мсії, котрі надають гуманітарну допомогу, - відповідають. - Один раз на тиждень приходить сюди друг хлопчиків і дівчаток цього дошкільного закладу - Шони Дебрецені з представниками названої мсії. Займаються з дітьми, розучують із ними різноманітні гри, обдаровують яблуками, солодощами.

***

Дитсадочки, як відомо, шкодинки, які ведуть до школи. Однак, поклаймо руку на серце, чи це не надто мало, що в місті, де проживає до 2 тисяч ромського населення, лише один такий острівце дитинства?

Юлія Зейкан

Національність - різна, щастя - спільне

Нації - бут, е бахт - ект

Сьогодні, буває, про ворожнечу на національному ґрунті між українцями і ромами (бо до ромів ставлення часто, на жаль, негативне, бо їх сприймають як кравців, мовляв, не хочуть працювати, ворожать, спекулюють тощо).

Відверто кажучи, від таких "аргументів" стає прикро. А ось молоде подружжя Назаренків, котрих ви бачите на знімку, про ромів зовсім іншої думки. Більше того, я був приємно здивований, коли почув, що їхня донька Юля (їй 16 років, добре навчається в школі) вже рік зустрічається з ромським хлопцем.

Чи знають про це її батьки - мама Ірина Євстафівна та вітчим Віталій Анатолійович? Як сприймають вони дружбу доньки з цим хлопцем?

Щоб почути відповіді на ці та інші питання, запланував своє редакційне відрядження до невеличкого мальовничого села Григорівка, що у Новоукраїнському районі на Кіровоградщині, де що родини добре знають.

Прибувши до села, запитав у бабусі, яка сиділа біля зупинки та продавала насіння.

- Де мешкають Назаренки? - Вам треба пройтися до кінця цієї вулиці, а там запитаете. А ви їхній родич? Наскільки я знаю, у них таких чорнявих родичів немає, - з посмішкою відказала бабуся.

- Ні, бабусю, я не родич, я з редакції!

- То ви журналіст? - здивовано перепитала. - Боже мій, за свій вік уперше бачу рома-журналіста! Як же називається ваша газета? Можливо, я її передплачу. Вона друкується ромською чи українською мовою? - Так, бабусю, українською. Передплачайте і читайте нашу ромську газету...

Нарешті дістався до помешкання Назаренків. Своєю гостинністю і уважністю вони вразили мене. Молоде подружжя вже має неабиякий досвід у господарських справах, та й господарство у них чимале, город понад 80 сотин. У їхньому будинку панує мир і злагода, і не лише у колі своєї сім'ї, а й з сусідами.

- Пані Ірино, пане Віталію, скільки у вас дітей?

- Дві доньки і один синок Ар-

У КОЛІ СІМ'І

темчик. Юлі 16 років, Валері - 4, а Артемчику лише три роки.

- Ви такі молоді, а вже маєте трьох дітей...

- Старша донька мені не рідна, - розповідає Віталій. - У нас із Іриною спільні діти лише двоє. Ірина мешкала у Києві. А мені доводилося їздити туди на ринок торгувати, скажемо так, займався маленькою торгівлею. От там, на ринку, я й зустрів її, свою долю. Ірина мала від першого шлюбу доньку Юлю. Та вона не завадила поднатити наші з Іриною долі... Ірину, звісно ж, з донечкою, забрав з Києва до свого села, до

батьків. Та ми довго не жили у батьківській хаті, вирішили облаштувати своє житло... На долю не скаржуся. Навпаки, радію, бо щасливий з дружиною, дітками нашими. Юля стала для мене мою старшою дочкою. Пишаюся нею, бо вона дійсно талановита дівчина, мамина помічниця. Добре навчається в 10-му класі, вправна, все вмє робити: варити, смажити, прати і т. ін. Після школи хоче поступити до вузу, мріє бути менеджером-економістом-комп'ютерником.

- У мене до вас таке запитання: як би ви поставилися, якби Юля вийшла заміж за хлопця, ну, скажімо, іншої національності?

- Пане Леоніде, а до чого тут національність? Ми, на щастя, не націоналісти. Якої б національності чи походження людина не була, волемо бачити в ній доброзичливу душу, чесність, порядність, а не націю. Ми всі люди!

- Тоді, мабуть, вам відомо, що ваша донька Юля вже рік зустрічається з ромським хлопцем. Для вас це не є таємницею?

- Ні. Абсолютно! (Сміється). Ми знаємо, що Юля зустрічається з ромським хлопцем Андрієм. Від нас, своїх батьків, Юля не приховує це. Знаєте, дехто з українців навіть говорив нам, мовляв, як це ви дозволяєте своїй доньці з циганом дружити? Ми ж їм відповідали: доньці ми довіряємо, і якщо вона обрала саме його, то не маємо права втручатися у її вибір... Незабаром до нас приїде бабуся Юлі, яка змалечку розстала її, звісно, прийдуть батьки Андрія, аби поговорити про їхнє одруження.

- А весілля буде?

- Звичайно! Весілля буде українськоромське. Вірніше, інтернаціональне. Хочемо пеконати всіх, що не варто дилити людей на нації... Час уже змінити своє ставлення до ромів, треба жити дружно і в злагоді.

На весілля обов'язково запросимо ромських музикантів, а, вірніше, ромський ансамбль, який є в нашій області, від керівництвом естрадної співачки Галини Катєїної. І, врешті-решт, журналісти "Романі Яг" теж не залишаться без запрошення.

- Редакція газети заздалегідь щиро вдячна вам за запрошення. Хай доля Юлі та Андрія буде щасливою і безхмарною на довгі щасливі роки. Добра і казкової любові!

Попрощавшись з пані Іриною та паном Віталієм, подумав: "Боже, якби ж то було більше у нашому суспільстві таких, як подружжя Назаренків..."

Згодом зустрівся з Юлею та Андрієм, щоб почути від них: а що скажуть вони про свій майбутній шлюб?

- Я кохаю Андрія до нестями, - говорить Юля. - Він перший і останній хлопець у моєму житті. Він - моя мрія і моя доля!

- Юліє, тебе не тривожить, що Андрій виріс у бідній сім'ї, немає освіти, а ти - не знаєш ромської мови, звичайно?

- Ні. Коли кохаєш по-справжньому і твої почуття до коханого є сильними, то це є найважливішим... А щодо бідності, то ми сьогодні всі бідні, навіть сама держава сприяє... Щодо незнання ромської мови - це не трагедія. Я вживу її і володітимо нею не прише за ромських дівчат.

- А ти, Андрію, чому обрав україночку, а не ромську дівчину?

- Можливо, тому, що виріс серед гадже. Та Юля мене мов зачарувала... Вона - моя доля. Не цурається моєї мами, сестри, маленьких братиків, родини. Вже починає вивчати ромську мову, прислуховується до ромського спілкування в сім'ї... Ми мріємо про наше довге і спільне життя... Наші почуття одне до одного, - сказала Юля, - немов повітря нашого життя. Тож, хоч національність у нас різна, та доля і щастя - спільне!

Хай щастить Вам, Юліє і Андрію!

Леонід Савицький, власкор "Романі Яг", Кіровоградська область

На світлинах: Ірина та Віталій Назаренки, Андрій Гожак з братиком Артуром та Юлія Назаренка.

НАСТАЛИ КАНІКУЛИ

КЕРДІЛЕ Е КАНІКУЛИ

В Черкаській області у м.Золотоноша у санаторній школі-інтернаті І-ІІІ ступеня 29 травня, як і всюди, пролунав останній дзвоник. П'ятиця, кінець робочого тижня, більшість дітей роз'їхалися по домівках. Наступного дня з 232-х учнів, які тут навчаються, в інтернаті залишилося 12. Це ті, кому ні до кого їхати: діти-сироти та з неблагополучних малозабезпечених сімей. Цього дня було все, як завжди - сніданок, обід, вечеря. А в неділю вранці занедужав і потрапив до лікарні один хлопчик, слідом за ним ще кілька дітей з такими ж симптомами. Благо, в інтернаті є лікар і медсестра, які без волікань відправили 12-х дітей до лікарні. Сталося харчове отруєння, що викликало інтоксикацію організму у дітей, це дає підстави говорити про недотримання технологічних вимог приготування їжі, - сказав В.М.Єсін - головний санітарний лікар Золотоніської са-

непідемстанції. - Гадаємо, що це сальмонельоз. Триває розслідування".

В цей же санаторній школі-інтернаті навчається багато ромських дітей, а також діє недільна школа для ромських дітей, організована Золотоніською громадою циган "Аме Рома" за підтримки Міжнародного фонду "Відродження". Адміністрація нашої організації дуже хвилювалася за приводу такого прикрого інциденту. Через двотижневий карантин в інтернаті ромська недільна школа продовжила свою роботу на два тижні пізніше - з середини червня до середини липня. За цей місяць діти, з метою вивчення історії рідного краю, відвідали краєзнавчий музей, Красногорський монастир, визначні пам'ятки культури, якими багата Золотонощина.

Володимир Бамбула

Чи може українське право захистити журналіста?

"Правовий самозахист". Під такою назвою в Києві у Будинку вчителя 10 червня проходив форум журналістів України. З вступним словом на ньому виступив голова Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформації Микола Томенко.

Чим ближче до президентських виборів - тим важче тримати перо в руках журналістам, які намагаються правдиво висвітлювати події, бути в їх гушці. Отож кожна з виснесених тем - "Боротьба з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів", "Необґрунтовані судові позови до ЗМІ та журналістів і кримінальні справи", "Забезпечення права на інформацію", "Захист економічного тиску на ЗМІ", - на час. А той факт, що учасники цього форуму обговорювали й новий Цивільний Кодекс, який має набрати чинності з 1 січня 2004 року, налаштували газетярів на ділову працю.

Які ж події передували цьому зібранню? Їх немало. Це і Заява журналістів луганських газет, які звернулися до ради суддів Верховного Суду України, секретаріату правління Національної спілки журналістів України, голови Луганської облдержадміністрації, прокурора Луганської області, начальника територіального управління судової адміністрації в Луганській області з вимогою порушити кримінальну справу за ст. 171 ККУ проти судді Ленінського райсуду Луганська, в якій наведено приклади перешкоджання суддями міста журналістської діяльності (21 травня ц.р.), і буквально недавній напад на журналіста газети Олександра Помойницького ("Діловий Переяслав"), який закінчився внутрішньочерепними гематомами, і позов дружини экс-прем'єра Віктора Ющенка Катерини Чумаченко до журналіста російського Громадського телебачення Михайла Леонть-

єва, телекомпанії "Інтер" та газети "Київські весті" за розповсюдження образливої інформації.

А хіба й досі не будоражить порушена Генпрокуратурою кримінальна справа, в т.ч. і за фактом публікації газети "Інформобюлетень" (про неї говорила за круглим столом, проведеним у стінах Верховної Ради парламентським профільним комітетом під головуванням Миколи Томенка, редактор Тамара Просяник)? На тому зібранні були присутні представники Ради Європи: Ханне Северінсен, Карол Якубович та інші.

Згодом виявилось, що Президент, якщо не лукавив, "нічогішнього" не знав про інкриміновану вину Генпрокуратурою України до "Інформаційного бюлетеня" (Кременчук), "Черкаської правди" (Черкаси), "Ровенського діалогу" (Рівне), "Позиції" (Суми) і "Антені" (Черкаси). Стаття Кримінального Кодексу, яку виявилось, нікого до інформаційної сфери не має.

А може б і мала, коли би промовчав голова Комітету Верховної Ради з питань свободи слова і інформації Микола Томенко.

Коли б мовчали газетярі цих видань та інші незалежні журналісти.

Та повернемося до форуму.

Звичайно, як вказували, не обійдемо увагою і Цивільний кодекс. Журналісти говорили, що коли проаналізувати інформаційний складник ЦК, то стає "смішно і боляко". Як кажуть, рейтинг абсурду завоювала стаття 277-ма. Ось цитуємо: "Вважається, що негативна інформація, поширена про особу, є недостовірною". Виходить, що з 1 січня 2004 року журналісти за кожне криве слово, сказане на сторінках преси про будь-кого, чекатиме невідворотна відплата - за приниження "честі, гідності, а також ділової ре-

путації фізичної або юридичної особи, за що передбачене відшкодування - грошми, іншим майном або в інший спосіб" (ст.23). При цьому "спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила" (знову ст.277).

Треба сказати, що наш найнезалежніший у світі суд згідно зі ст. 278-ю може заборонити випуск газети, книги, фільму, телепередачі, які ще тільки готуються, або приняти їх розповсюдження чи навіть вилучити наклад з метою його знищення.

Олег Ляшко, головний редактор газети "Свобода", не так давно "потерпів" від сваволи чиновників (під час перевезення газети в Київ із друкарні, понад 100 тисяч примірників було кинуте у річку). Та й інші, хто виступав на форумі журналістів, наводили приклади знищення видань, погрози журналістам. Утім, з 1 січня 2004 року це вже буде називатися не "свавіллям", а ґрунтуватися на законі.

Відомий адвокат Віктор Агеєв так прокоментував цю статтю закону:

"Якщо ця стаття набере чинності, не думаю, що її використовуватимуть досить часто. Все-таки неправовими методами, як-от теніки, боротися зручніше, адже менше шуму і галасу, ніж під час відкритого судового засідання. До того ж, це передчасно драматизувати ситуацію, поки Кодекс не набув чинності, ще все може змінитися, і некоректне формулювання статті 277-ї в тому числі".

Після нового року на журналістів чекає ще один сюрприз ЦК - стаття 227 ЧЗ:

"Вважається, що інформація, яка подається посадовою, службовою особою при виконанні нею своїх службових обов'язків, а також інформація, яка міститься в офіційних джерелах (звіти, стено-

рами, повідомлення засобів масової інформації, заснованими якої є відповідні державні органи або органи місцевого самоврядування), є достовірною".

А ще є такий перл: "фізична особа, яка поширює таку інформацію, не зобов'язана перевіряти її достовірність і не відповідає у разі її спростування".

Виходить, усе що казатимуть держслужбовці та депутати усіх рівнів, усе, що друкуватиметься у відповідній пресі - істинне в останній інстанції...

Ось вам і ЦК! Захищайтеся, як можете...

Форум журналістів України прийняв резолюцію. Вирішено перетворити Форум на постійнодіючий орган самоорганізації працівників ЗМІ шляхом проведення зборів для обговорення актуальних проблем діяльності журналістів в Україні.

Гадаю, читачам "Романи Яг" цікаво буде знати, чому депутати проголосували за "маразм" у Цивільному кодексі?

Микола Томенко (фракція "Наша Україна"):

- Фракція "Наша Україна" не голосувала за Цивільний кодекс, я особисто також. Взагалі наш комітет не займався ЦК і не має до тих "маразмів" жодного стосунку. Мусимо виправляти ситуацію.

Там є багато статей, які суперечать Закону про інформацію.

Олександр Задорожний, депутатська група "Народовладдя", представник Президента у Верховній Раді:

- Цей Кодекс писали 10 років, треба ж було його нарешті прий-

ПОДІЇ ПОЛІТИЧНОГО ТИЖНЯ

няти. А чому спілки "маразмів"? Тому що у цій Верховній Раді його прочитали лише три особи. Не думаю, що будуть якісь зміни до 1 січня. Кодекс удосконалюватиметься в майбутньому, коли життя загостриватиме проколи у формуванні деяких статей. Так крок за кроком він буде дописуватися роками.

P.S. Вже коли матеріал був підготовлений до друку, стало відомо про деякі події з прийняттям Цивільного кодексу. Депутати, які читали проект цього документа, стверджують: зловтишна ст. 277, яка априорі вважає будь-яку негативну інформацію недостовірною, була викладена таким чином: "Негативна інформація, яка поширюється про особу, вважається недостовірною, якщо факти, які в ній містяться не доведені розповсюдженцем".

Депутати стверджують, що саме в такій редакції вони голосували за цю статтю, а в секретаріаті, перед поданням на підпис Президенту, друга частина цієї статті зникла... Ось так!

Чи не подібне було і з прийняттям бюджету?

Юлія Зейкан

ДУМКИ ВГОЛОС: ЗАПРОШУЄМО ДО РОЗМОВИ

"ЩО РОБИТИ?" "ХТО ВИНЕН?" "СО ТЕ КЕРАС?" "КОН ДОШАЛО?"

Для успішного просування вперед до більш можливого життя, до більш повної реалізації амбіцій кожного громадянина суспільства, до більш повного забезпечення демократичних норм і гарантій, кожна держава, кожен народ (етнос), врешті-решт, кожен громадянин суспільства повинен чітко визначитись у класичних питаннях "Що робити?" і "Хто винен?"

Спочатку ці питання зріють, не дають спокою одиницям, еліті нації, потім доходять (чи не доходять) до решти.

Як відомо, однозначної відповіді на ці ключові питання нема. Потрібно створити національну еліту, інтелекту, аристократе духу.

Мені пощастило бути свідком пробудження національної свідомості ромів України. Перші офіційні й неофіційні зібрання більш освічених і свідомих ромів вселяли надію і віру. З якою радістю читав я перші рядки, написані в газеті ромською мовою! Ініціював це Сергій Ермошкін. Памя'ятаю вечір ромської поезії в приміщенні будинку історії літератури, виступи М.Саткевича, Л.Мануша, С.Келлара, І.Мазоре і свій виступ, який визначив мій подальший шлях у літературі і громадському ромському русі. У нас, у ромів, не було ніякого досвіду роботи в цьому напрямі. Ми не знали, "хто винен" і не знали "що робити". Не створили ніякого ядра однодумців, не виробили тактику та стратегію на-

ших дій. Не врахували і не вважали заради загального свого амбіції. У ромському русі цей процес ще триває й досі. Свого часу "засвітився" амбіційний, енергійний, зі знанням проблем В.Золотаренко. Біля нього почала гуртуватися національна еліта - Ф.Андраш, С.Ермошкін, А.Кондур, Л.Сандуленко, І.Крикунов, В.Сухомліно та інші. Ми створили товариство "Рома". Я був і є співголовою товариства. Були цікаві зустрічі, офіційні й неофіційні, ми заявили про себе на повний голос. Ставили питання про встановлення пам'ятки першим жертвам Бабиного Яру - ромам саме в Бабиному Яру. Склали списки жертв Голокосту. Ця робота об'єднала нас в регіонах, де теж почали створюватися осередки зі своїми

лідерами. Ми мріяли створити республіканську ромську організацію і через неї вести діалог з владою.

У нас дуже багато питань до влади, і доти, поки ми не станемо організованою силою, з нами ніхто серйозно не буде вести розмову. В.Золотаренко багато зробив як лідер для ромського руху. Він працював у міжнародній ромській організації - тек про наші проблеми-знали й за кордоном. Були й міжнародні зустрічі з письменниками В.Калінічем з Великобританії та С.Станкевичем Плідно працювали з І.Левгіасом. В.Золотаренко був на рівні проблем, був відвертим і принциповим. Це були роки романтичного піднесення. Потім ініціативу перехопили регіони - Закарпаття, Одещина, Харків, Львів... З'явилися спочатку обласна, а потім і повнокровна республіканська газета з працевдатим авторським колективом і своїми прихильниками - читачами. Газета стала об'єднуючою силою. Висвітлює проблеми, що є на місцях. Знайомить з цікавими особистостями. Саме час створити республіканську організацію.

...Була конференція, і не одна. Вони показали, що єдності у нас ще нема. Безумовного лідера нації теж. Амбіції - перетягування канату до себе. Гніточе враження. Кожен робить, що вважає за потрібне.

Я - пишу книжки як ромською, так і українською, багато перекладаю, готую до друку нові видання.

Аладар Адам - шеф-редактор впливової газети європейського рівня. Крім того, президент ромських організацій цілого регіону Закарпаття.

І.Крикунов - керівник ромського театру завойовує Європу, організовує міжнародні ромські фестивалі "Амала".

Газета цікавого в роботі ромських організацій Харкова, Дніпропетровська, Ізмаїла, Одеси, Вінниці. З'являються нові ромські осередки в Житомирі, Коростені, Чернівці, Донецьку. Все це вселяє надію, на жаль, тільки надію.

Ми й досі не знаємо, чи є вже Республіканська організація ромів України, чи її ще нема. А якщо є - то чим займається? І питання питань - "Що робити?"

В.Золотаренко відійшов від справ, втратив віру і перспективи ромського руху взагалі, а в Ук-

раїні зокрема. Як не сумно, на мою думку, він мав рацію.

Маємо могутню обійму артистів-співаків - Барон, Чорний, Сандуленко, та чи чуємо ми в їхньому виконанні пісні, що співали їхні батьки? Вони (співачи) могли б бути гордістю нації, її провідниками, на жаль, співаєть тільки попса. Поп-співачі, співаки поп. Сумно.

В Європі є дуже багато фондів, які б могли допомогти ромам піднятися на ноги, жаль, що інформація про них тримається під замком. Єврпей співачкою, але тільки з одним фондом "Відродження". І все ж:

Надія вмирає останньою.
Все ж віру - радість нас чекає
Під неба голубим шатром,
Де пісня птахом з вуст злітає -
Всміхнеться доля тобі, Ром.

Михайло Козимиренко
Від редакції.

Важливі проблеми порушив у своїй статті голова товариства "Рома" кхам", відомий поет Михайло Козимиренко. Дяка його думки потребує розвиток осмислення. Ік потрібно звачити. Та й не всі з ними погодяться. Отож, запрошуємо до продовження розмови.

За святами коlessя будні

"Романі Яг"

Поміняв скрипку Амаді на... футбольний м'яч

Парудя е лавута Амаді пре... футбольно лобда

Прочитала на святковій афіші, що 21 червня відбувся турнір ромських команд, присвячений пам'яті колишнього гравця СК "Русь" Яна Томаша, і першою реакцією був вигук: "Так завжди: одні роблять революцію, а інші нею користуються!" Про що йдеться? - передбачаю запитання читача. А про те, що на це змагання мене, журналістку, можна було б запросити. Адже це я після зустрічі в Києві на Всеукраїнській жіночій конференції з активісткою Золотою Хреста в Америці Ольгою Кобзар, дружиною колись відомого футболіста в Європі Івана (Володимира) Кобзара, почала тривалі пошуки тих, хто був на світлі (відома команда зі своїм лігаком). Посередині (третій зверху - ромський футболіст). 10 жовтня 2000 року в "Романі Яг" ще з обласним статусом з'явився матеріал "Мастро футболь - Ян Томаш".

Літак - це був їхній транспорт для швидкого перельоту в різні країни, - схвилювано говорила пані Ольга. - Так мріяв чоловік побувати в Ужгороді, де жив, але, боляче і зараз згадувати, загинув у автомобільній катастрофі... Серед найдорожчих його речей - були листи від друзів-футболістів, їхні нагородні. Зберігав їх, мов коштовності.

Про Яна Томаша найбільше розповіла нам Божена Бучко, його шовгорня.

Ян народився в Ужгороді 1920 року. Батько його, Бучко Іван, певний час був старостою в мікрорайоні міста, відомому нині як Шахта. Томаш Марія (син Ян за мамою носив прізвище), а інші брати і сестри (семеро всіх) - Бучко.

Дід Яна мав коней, вів, працював у приватній фірмі, яка займалася лісом. Поважали працюючого рома й угорці, й словаки, й русини.

Коли син знімався, що хоче йти вчитися в музичну школу, не перечили ані мати, ані батько.

У родині, до якої належав ма-

лий Ян, були музиканти. Саксофоніста і контрабасиста Антона Бучка знали й шанували угорці, та й не лише вони. Дивного в тому нічого не було - так душевно міг зіграти не кожен, навіть талановитий скрипаль...

Здавалося, після успішного закінчення музичної школи Томаш влаштується в один із музичних колективів (а їх тоді в Ужгороді було з десяток, і не лише в ресторанах).

Рішення вступити в музичне училище виникло ще в той час, коли в школі зацікавився вторим визначним виконавцем. Давалася йому ромська музика, а також міг грати "по слуху" пісню.

А вже після вручення диплома, в якому чорним по білому було вказано, що той, хто отримав його, - кваліфікований музикант й може мати працю в музичній школі, художніх колективах, Ян Томаш сказав своїм вчителям: хочу продовжувати вчитися в консерваторії.

Невисокий смуглявий юнак - доки не брав до рук інструмента - скрипки - наче б інертний, дуже спокійний, перероджувався.

Як особистість - яскраво виявляв себе на заняттях. Лагідний і стриманий, інтелігентний юнак, в обов'язкових концертах міг запросто виконати твори корифей-

музики - угорських, українських, слов'янських...

Яна річ, випускників Празької консерваторії чекали в престижних музичних колективах Чехословаччини. Й не лише ромських. Він навідувався до них, допомагав. Увчучувалися успіхом і його композиторські спроби. На кошти, які заробляв концертами, придбав дорожню скрипку роботи Амаді. Неаб-

його захопило. Можливо, поєднання музики зі спортом дало незабганенну енергію, якої досі не розгадали. Власне, не її, енергії, а її носія...

Тренування перед виступами, а також вивчення секретів футболу - все це займало не мало часу Яна. Матчі не лише в рідному місті, а також в інших великих містах Закарпаття, були перепов-

ний талант молодого рома зачарував навіть дуже популярних на той час музикантів...

Та Ян Томаш обрав... футбол. Згодом здібного хлопця зарахували в команду "СК Русь". Рекомендували такі знаменитості Чанчов, Чнов, Сабов. Був членом ансамблю "Райко".

А все починалося так. В Ужгороді випадково грав Чанчов, приїхавши з Праги до колег-футболістів. Тут познайомився з Яном. Невдовзі запропонував молодому футболістові влитися в команду.

Знайомі Яна тільки дивувалися: випускник музшколи в Ужгороді, а згодом й музичного училища, ставши студентом Празької консерваторії та закінчивши науку, настільки захоплює грав музику світових композиторів, що про футбол там й не мріялося.

Й раптом... Життя, переповнене матчами,

не нервовим напруженням та працюю. Іх стали запрошувати на матчі в сусідні держави.

Один із авторів згаданого матеріалу - заслужений працівник культури України Ернест Бучко, - досі пам'ятає ту непросту поїздку з мамою до відомого родича, який тоді проживав у місті Крайовецький Холмець у Сло-

ващині. Тут майже всі знали прізвище відомого європейського футболіста - назвали його іменем вулицю, на котрій мешкав у багатопверховому будинку.

Коли постукали, не сподіваючись, що знайшли свовка, у дверях виріс чоловік, який одразу впізнав маму...

Запросив до звичайної трикімнатної квартири. Розказав, що нині, аби пережити трудне воєнне лихоліття, він та багато друзів із відомої футбольної команди,

далися в різні країни. Працює головним бухгалтером на залізниці.

А коли, трохи погостовавши, мати Ернеста попросила знаменитого футболіста й скрипалю послухати гру сина, мовив:

- Дарую Ернесту свою скрипку. Не спроможні вже руки торкнутися її струн... Хлопець беручий... Інструмент - копія скрипки Страдварі. Роботи Амаді...

Десь уже понад сорок літ грає на подарованій Яношем Томашем скрипці його родич - Ернест Бучко. Й фанно грає Хіба інакше єдиний з посеред ромів отримав би звання "Заслуженого працівника культури"?

На п'ятдесят дев'ятому році життя помер Ян Томаш.

В історії світового футболу Ян Томаш, як і відомий в Ужгороді його побратим Іван (Володимир) Кобзар (а він загинув в авіокатастрофі в Гантері у 1977 році), посідають особливе місце ще й тому, що в цей клуб (СК "Русь") входили не лише всебічно обдаровані й освічені футболісти, шляхетні молоді люди, а й знавці багатьох мов.

Юлія Зейкан

На світлинах: Ян Томаш (15.11.1960); відома в Європі команда СК "Русь" зі своїм лігаком (Ян Томаш - третій зверху).

Фото з архіву матері Яна Томаша.

Р.С. Свого часу я перший і єдиний раз у житті побувала на матчі - "Одеса - Миколаїв". Нашій творчій групі журналістів України і Москви дали квитки на нього з тим, аби згодом описати. Там почули й прізвище "бомбардира", яке було ніби закарпатським... Одначе "андроповські" хлопці дозволили лише перекинутися двома-трьома реченнями.

Можливо, я невдовзі розкажу читачам "Романі Яг" про ще одного ромського футболіста з Ужгорода...

ФУТБОЛЬНИЙ ТУРНІР ІМЕНІ ЯНА ТОМАША

Днями відбулося XI обласне свято ромської культури і мистецтва, яке збіглося із відзначенням 10-річчя від дня заснування Товариства "Романі Яг". В Ужгород з'їхалося чимало гостей з різних міст України і з-за кордону. Над Ужгородом з ранку до ночі сяла ромська зоря.

У рамках цього свята на стадіоні "Ром" пройшов і ромський молодіжний футбольний турнір, присвячений Яну Томашу - колишньому гравцю легендарного Ужгородського СК "Русь". Він зібрав сім футбольних колективів із м.Ужгород, Ужгородського і Великоберезнянського районів.

Організаторами цього турніру були Закарпатське обласне то-

варство ромів "Амаро Дром" (голова Еміл Пап), ромська громадська організація "Бахтало Дром" (голова Золтан Пап), Закарпатське молодіжне товариство ромів "Романі Бахт" (голова Наці Пап). А відбувся молодіжний турнір ім.Яна Томаша за сприяння облдержадміністрації і Міжнародного фонду "Відродження".

Відкрив спортивне свято - молодіжний футбольний турнір - заст. голови облдержадміністрації Іван Рогач. Привітав учасників турніру також голова обласного товариства ромів "Амаро Дром" Еміл Пап. Вони побажали учасникам цікавої захоплюючої гри, перемоги тим, хто ретельно і наполегливо готувався до цієї гри,

а по закінченні турніру, щоб усі були здорові й не ушкоджені.

Команди-учасники були розділені на дві підгрупи. Першими на поле вийшли "Амаро Дром" і команда з вулиці Тельмана (Ужгород). Цей напружений поєдинок завершився бойовою нічиєю з рахунком 0:0.

Наступна гра відбулася між ромськими командами с.Оноківці і Великоберезнянського району. Гра закінчилася на користь команди с.Оноківці з рахунком 3:1. Першим автором голу став форвард з Оноківців Віктор Пап.

Інші матчі попереднього етапу завершилися так:

ФК "Радванка" - вул.Тельмана - 1:0

В.Березний - с.Добронь - 1:2

ФК "Радванка" - "Амаро Дром" - 0:0

с.Оноківці - с.Добронь - 0:0

У зв'язку з тим, що в першій групі однакову кількість очок набрали футболісти "Амаро Дром" і вул.Тельмана, то, згідно з положенням про турнір, арбітрами було призначено по 5 пенальті. Точніше одинадцятиметрові удари пробіли гравці ко-

манди "Амаро Дром" (4:2). Таким чином за бронзові медалі повели боротьбу футболісти с.Добронь та "Амаро Дром". Єдиний гол, який забили футболісти із прикордонного села, вирішив долю матчу за третє місце.

Фінальний матч звів дві кращі команди турніру - с.Оноківці - ФК "Радванка". У першому таймі фортуна посміхнулася гравцям із мікрорайону Радванка. По перерві футболісти з Оноківців почали діяти активно і їм вдалося зрівняти рахунок. Проте під завесу поєдинку радванцям вдалося влучити у ворота оноківчан ще один м'яч, що став переможним.

По закінченні матчу були названі правива трьох кращих гравців турніру: Віктор Пап (с.Оноківці), Ернест Пап (с.Добронь) і Мартон Пап (вул. Тельмана). Усіх нагороджено цінними подарунками.

Спеціальний приз голова Асоціації спортивних журналістів Закарпаття Василь Гаджега вручив сільській команді села Добронь. Нагороди "срібним призером" - футболістам села Оноківці, вручив голова обласного товариства ромів "Амаро Дром" Еміл Пап.

Перехідний кубок переможців отримали футболісти "Радванка" з рук начальника навчально-спортивного відділу управління з питань фізичної культури і спорту ОДА, майстра спорту СРСР Анатолія Плеханова.

Усі розійшлися задоволені, адже свято пройшло вдало і цікаво. До наступних зустрічей!

Валентина Ткаченко

На світлинах: кубок переможців капітан команди ФК "Радванка" вручає майстра спорту Анатолія Плеханова.

Капітан команди ФК "Радванка" Роберт Мандич (справа) з кубком та гравцем команди Андрій.

Кілька думок про те, як вкрадено символ живих і мертвих

Київська байка про "Циганський віз"

КІЇВСЬКЕ ПІГЕРАСА ПАЛО "РОМАНО ВУРДОН"

Ми знаємо історію нашого народу, знищеного в Бабиному Яру, але мало знаємо за історію пам'ятного знака ромам - "Циганського воза" - єдиного в світі.

Наприкінці 80-х років у мешканця м. Києва, нащадка сміт' квалів та музикантів-цимбалістів Володимира Петровича Золотаренка зародилася ідея - поставити пам'ятний знак ромам, по-звірячому знищеним нацистами в Бабиному Яру. Він довго виношував її в серці.

Батько Володимира Золотаренка Петро Якович з 50-х років працював цимбалістом у народному хорі ім. Вільовки. Своєю хворобою хор побував у Польщі. Там українському колективу показали колишній концертний "Освенцім" - місце масового захоронення. Розповідаючи пізніше рідним про Польщу, Петро Якович акцентував саме на поїзді в "Освенцім". В кінці розповіді він мовив: "От би й нам увіковічнити місце масового захоронення ромів у Бабиному Яру!".

Володимир Золотаренку тоді було 14 років. Згодом хлопець теж продавчив родину справу. Та він був не тільки музикантом. Володимира Золотаренка завжди цікавила історія ромів. Через десять літ він здійснив свій задум - створив Київське міське історичне і культурно-просвітницьке товариство ромів "Романіе". Планше взявся за реалізацію своєї величезної мрії - поставити пам'ятний знак ромам - жертвам нацистського геноциду в Бабиному Яру, тут було знищено понад 10 тисяч ромів.

В одній із книг Золотаренко лабачив малюнок циганського воза, зробив ескіз і запропонував його архітектору А. Ф. Ігнащенку. Товариство звернулося за проханням виділити кошти на розробку і побудову пам'ятного знака у високій інстанції.

Однак надходили лише відмовки.

Золотаренко не втрачав надії. Він, як голова товариства "Романіе", звернувся до банку м. Києва, аби узяти позику. Але за нею були великі черги. Та голова банку запропонував ось що: він відкрити свого гаманця, витяг звиди грошову купюру і зробив свій особистий внесок на побудову пам'ятника, а відтак дав пораду звернутися просто до ромів, які мешкають у містах Київської області. Завдяки ромській дружбі і солідарності було зібрано трохи коштів. Мешканці міста Бровари гостинно вітали представників "Романіе" і дякували, що товариство розпочало святу і велику справу. До речі, майже кожна сім'я ромів України знала втрачені рідних та близьких у роки Великої Вітчизняної війни.

Зібраних коштів було замало.

Володимир Золотаренко та його добрі помічники - народний артист України Л. Сандуленко, в якого в Бабиному Яру знищили рідних, народна артистка України Галя Чорна зі своїм колективом "Циганські співи", ромський поет Михайло Козимиренко, який втратив 38 рідних у 1941 році, В. Сухомлинов - член ревізійної комісії товариства "Романіе", Ф. Андраш - директор ромського музею м. Самбір Львівської області - порадилася і вирішили, що артисти проведуть благодійний концерт у місті Перяслав-Хмельницькому.

Кошти були зібрані, це були внески 35 семей ромів та виручка від благодійного концерту. На пам'ятний знак також зробили свій внесок і 7 українців.

29 вересня 1998 року на траурному мітингу в Бабиному Яру було закладено фундамент пам'ятного знака ромам - жертвам нацистського геноциду. Його виготовлення профінансував фонд "Взаєморозуміння і примирення" при Кабінеті Міністрів України. Виготовлявся пам'ятник на київському заводі "Ленінська кузня", під керівництвом згаданого архітектора Ігнащенка.

Та не все так було просто, як здається нині. Пам'ятник виготовили, але дозволу на його встановлення не давали. З заводу "Циганський віз" забрали і привезли у Бабин Яр. Та монтуювання монумента було перервано погрозами правоохоронців. Між іншим, перший "віз", кам'яний, вагою 100 тонн, за наказом вищестоящих осіб, було роздроблено, а каміння пішло на вимощення столичних вулиць. 7 років пам'ятник "не пушали".

Постало питання: хто ж дасть тимчасовий притулок "Циганському возу"? Такі люди знайшлися. Посеред подвір'я АТП, увесь із сталі, зрештований кулями, оббитий пріляндами сталевих квітів, як сирота, стояв "Циганський віз" (автопідприємство розташовано неподалік Бабиного Яру).

Голова київського міського товариства ромів "Романіе" Володимир Золотаренко, навіть нагороджений Почесною Грамотою Президента "За сумлінну працю і значний особистий внесок у зміцнення української держави", доклав чимало зусиль для того, аби встановити пам'ятний знак - згадку про геноцид ромського народу, мав дозвіл на встановлення пам'ятного знака.

"Я більше не хочу займатися справами ромів", - сьогодні говорить із сумом Володимир Золотаренко. Чому? Його труд упродовж 15-ти років нічого не приніс.

Понад два роки тому голова ромської асоціації П. Григоріченко вирішив долучитися до історії

з "Циганським возом". Без відома ромської інтелігенції, В. Золотаренка він вивіз і поставив єдиний у світі пам'ятний знак ромам, по-звірячому страченим у Бабиному Яру, в місті Кам'янець-Подільському Хмельницької області.

Єдиний, кого залучив до "своєї справи" - це архітектора Ігнащенка, котрий відрацював проект "Циганського воза" за ескізом, наданим йому Володимиром Золотаренком. Новина приголомшила ініціатора, тих, хто надав кошти. Збентежений Володимир Петрович поїхав у Кам'янець-Подільський - у виконавчий комітет міської ради до О. Мазарчука, міського голови. Там Золотаренко дізнався, що пам'ятний знак встановлено в непридатному для нього місці.

Постало питання: яким чином можна перевезти такий "віз" без документів? Адже вони досі у Володимира Золотаренка.

Володимир Петрович стверджує, що Григоріченко викрав пам'ятник. Виходить, якщо Григоріченко вкрав "Циганський віз", а у Кам'янець-Подільську прийняв крадене?

Питання до Золотаренка: "Володимире Петровичу, чи маєте намір звернутися до суду?" "Нехай його судить ромський народ. Він вкрав надію живих і мертвих."

Думка народного артиста України Леоніда Сандуленка:

- Григоріченко не мав жодного права без відома ромської інтелігенції вивозити пам'ятник. Він повинен був прийняти попередити. Золотаренка, який організував ромське товариство, тих, хто займався питанням про встановлення пам'ятного знака і створив його.

Щодо пам'ятника: хотілося б, аби він був установлений. І коли пан Григоріченко докладе до цього зусилля, його можна лише вітати.

Ось така сумна історія пам'ятного знака "Циганський віз".

М. Козимиренко написав баладу про Бабин Яр. Колись він сказав: "Я буду читати цього вірша доти, поки не буде на місці загибелі наших пращурів стояти пам'ятник". Але здається, що Михайло Козимиренко буде читати свою баладу не одне десятиріччя.

Людмила Кравченко, м. Київ

Від редакції:

Рано чи пізно ця історія треба було обнародувати. Скоріше за все, вона буд зустріта по-різному. Будемо раді отримати відгуки і, за можливості, пропонуємо читати їх.

На світліні: коли встановлювали до будови пам'ятника колекція, міліція наказала їх зняти.

Угорщина

МІЖНАРОДНИЙ БАНК: "РОМСЬКА БІДНІСТЬ - КРИТИЧНА ТЕМА В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ"

Згідно зі звітом Міжнародного банку "Важке становище з бідністю серед ромів", визначено одне з найбільш критичних для країн Центральної і Східної Європи, оскільки вони готуються до вступу в Європейський Союз. Звіт був опублікований 24 червня і передував конференції, яка нещодавно відбулася у Будапешті за підтримки Міжнародного банку, Інституту Відкритого товариства і Європейської Комісії.

За повідомленням агентства "Франс Прес", президент Міжнародного банку Іаков Волфенсон сказав, що конференція відзначила екстремальне становище ромів. Він привітав нове розуміння цього питання, згідно з яким проблема ромів повинна бути помічена не тільки в контексті прав людини й дискримінації, а також і як основа економічної і соціальної стратегії у розвитку. Європа не повинна залишати ромів позаду. Згідно зі звітом, близько 80 процентів ромів Болгарії та Румунії живуть на кошти менше ніж \$4.30 на день, у той час як в Угорщині, яка приєднається до ЄС у 2004 році, 40 процентів ромів живе теж на такі доходи.

Роми - найбільш зростаюча меншина в регіоні, де нараховується від семи до дев'яти мільйонів осіб. Вперше Міжнародний банк відзначив таке положення ромів і що рівень життя цієї меншини є безпрецедентним.

Підготувала
Наталія Попович

На Закарпатті перебувала Уповноважений Верховної Ради з прав людини Ніна Карпачова. Про зустріч з цією жінкою жіноччю-політиком читайте в наступному номері газети.

На світліні Ніна Карпачова серед лідерів ромських організацій України.

РОМИ І ПРЕСА

БЕЗ ПРОВІНИ ВИННІ БІ ДОШ ДОШАЛЕ

Нещодавно я прочитала статтю Ірини Забудько "Обережно - лохотрон!" в газеті "Оберіг", з якої виходить, у м. Переяслав-Хмельницький. Автор застерігає громадян України від усяких шахрайств та махінацій. Є тут і таке застереження: "...останню копію видасте циганам-шахраям, щоб мати можливість зняти пороблене з рідних...". Ось так, і іншого призначення нам, ромам, немає, лише шахрайство. Ромів поставили в ряд з "наперстниками" та граблями автоматами. Виходить, що ми не громадяни України. За ув'язненням Забудько, роми і шахрайство - це одне і те ж.

Тепер я розумію, чому роми ніколи приховують своє походження. Тому що "завдяки" таким, як Забудько, в українців складеться негативне враження про ромів. А те, що шахраями можуть бути люди будь-якої національності, їй не спадає на думку. І хто дав право ображати національність? Мені дуже прикро, що поряд з такою людиною я росла, навчалася і працювала в одному місті. Складеться враження, що автор статті зовсім не знає наш народ, інакше вона не ро-

вила б таких порівнянь. Забудько мешкає у Переяслав-Хмельницькому поряд з ромами, які навчаються, працюють, живуть поруч з ветеранами праці, інвалідами війни. В ромів, як і в кожній з націй та народностей, є люди і з негативними рисами, та це не дає нікому права приписувати негативні риси всьому ромському народові!

Так от, "товариші" Забудько, запам'ятайте!

Своїм ставленням до нашого народу на сторінках газети ви навчате дітей українського народу ставитися до дітей ромів з презирством та недоброю. Тому нашим дітям нелегко в такій атмосфері жити й навчатися, бути вчливими з людьми, які їх оточують. Ромські діти завжди будуть насторожені, адже завдяки таким, як Забудько, вони почуватимуть себе без провини винними.

Країна, мешканці якої приносять одне одного, ніколи не зможе бути сильною та могутньою. Мені дуже прикро, що редактор газети "Оберіг" М. Б. Кучер так легкожовно поставився до матеріалу Забудько.

Людмила Кравченко.

ЯК ВИЖИТИ РОМУ?

У пошуках заробітку

Андо родипе е бувті

Львівська область є одним з лідерів в Україні по рівню безробіття серед населення, і, напевно, найбільшим постачальником дешевої робочої сили на Захід. Сьогодні, коли в області великі підприємства здебільшого не працюють через банкрутство, коли малий і середній бізнес через недолуге законодавство і непомірні податки розвивається дуже повільно, люди часто з безвиході та відчаю стають на злочинний шлях або йдуть за кордон, аби прогнати свої см'ї, оплатити освіту дітей чи елементарно бути в змозі оплачувати комунальні послуги. В таких умовах чи ненайбільше потерпають мало захищені верстви суспільства, зокрема, роми.

Сьогодні роми Львова, в основному, заробляють собі на хліб, працюючи реалізаторами на ринках, кілька сімей розводять коней, дехто вніхав на заробітки, одиниці пробують розпочати свій власний невеличкий бізнес. Звичайно ж, працюючи на базарі, не можливо прогнати велику см'ю, а хіба що зводити кінці з кінцями. Тому роми змушені шукати інших шляхів заробітку, які, до речі, аж

ніяк не пов'язані з наркотиками, про що дуже часто твердить місцева преса. Цьогорні 18 ромських сімей з Львова вирішили розпочати свій бізнес - організувати власне сільське господарство. Спершу шукали місце, узгоджували оренду, вирішували бюрократичні питання. І ось, сьогодні, за 45 км від Львова в мальовничому селі Суходіл Пустомитівського району вже зійшли перші результати їхньої праці - 27 га гречки.

Як розповіли кореспонденту "Романі Я" одні з засновників господарства - Михайло Височенко та Ігор Баглаєв, село Суходіл було вибрано не випадково - по-перше, воно розташоване в екологічно чистій зоні, по-друге, голова місцевого сільського господарства "Єдність" Василь Сірко з великим ентузіазмом поставився до пропозиції львівських ромів, тим більше що значна частина земель господарства не використовується, та й ні на них просто нема кому працювати. Місцеве населення спершу насторожувала така ініціатива, але досить швидко, побачивши в ромах працелюбних людей, вони з орендарями спрацо-

валися. Землі, а це людські паї, взяті в оренду на три роки, крім того, роми орендують техніку в господарствах.

Хоча, техніка - це голосно сказано, - перебуває вона у надзвичайно зношеному стані, тому часто доводиться працювати кінцями або просто вручну. Але ні важка фізична праця, ні навіть природні катаклізми, які нещодавно знищили 11 га посівів, не впливають негативно на ентузіазм ромів-фермерів - знищену градом гречку пересіяли знову, тепер з нетерпінням чекають урожаю і будують плани на майбутнє.

А плани у "Єдності" багато - від конферми до створення бази відпочинку. Щоправда, для того, аби втілити їх у життя, потрібні чималі кошти, з якими дуже туго, адже сьогодні позики для фермерів - справи не під силу.

Та й тут роми сподіваються на краще. Врешті, у них є земля, баження на ній працювати і руки, які можуть працювати, а це вже добра інвестиція у майбутнє!

Марта Швець,
м.Львів

ПРОДОВЖУЄМО РОЗМОВУ

Щоб бачив тебе я відроджену знову,
Пісні твої слухав й Шевченкове слово.
Щоб й цигана ти визнавала як сина,
Бо ти моя нянька, моя Батківщина!
М.Козимиренко

Нерідні діти в Україні

На амаре чгавора анде Україна

Прочитавши у №12 "Романі Я" (газета від 18 червня ц.р.) статтю "Хто захистить ромів в Україні?", стурбовався цим питанням. Тим більше, якщо ти ром. Торік у роми України був з'їзд, де ми обирали свого президента, на цьому з'їзді була присутня Уповноважена з прав людини при Верховній Раді Ніна Карпачова (зауважу, що цій жінці роми України довіряють і дуже її люблять).

Я особисто звернувся до Уповноваженої з прав людини з пропозицією до Верховної Ради, щоб при кожному районному відділі міліції було введено посаду уповноваженого з прав людини. Щоб без згоди підпису цієї особи жоден допит, жодне затримання не проводилося. І тоді є шанс, що з тортурями, антисанітарією, з порушенням конституційних прав буде покінчено. Крок, нешедевий для країни, та, якщо країна дає зарплатню плату 200-300 мільонерам, які працюють при кожному райвідділі, ще кілька людей, я гадаю, можна забезпечити платнею.

І на закінчення хотілось би розібратися, чи справді вже такі роми в кримінальному відношенні, як дехто думає, чи це питання роздуде, перебільшене? У Золотоноші на збори ромів було запрошено начальника міліції і мера міста. Голова ромської організації запропонував владним особам міста дати відповідь: чи за останні 50 років ромами було вчинено хоч один тяжкий злочин? (А в Золотоноші проживає понад 1000 ромів). Відповідь була така - жодного злочину з боку ромів за останні 100 років не зафіксовано. Тоді, у чому річ? Мабуть, і в кожному районі такі ж показники?

Після тривалих роздумів я знайшов такі відповіді: чужі діти! Якщо батьки прохолодно ставляться до своїх дітей, то чужі діти тим більше їм не до душі. І якщо в см'ї щось не гаразд - завжди винуваті нерідні діти. Є такий народний анекдот: "Хто винуватий? - Невістка! Та її нема вдома! Та он плаття її висить." Отак і роми. Майже завжди вони винні, бо дехто вважає ромів нерідними дітьми.

Хоч ми, роми, любимо Україну найістотніше любов'ю, іншої матері у нас нема.

Володимир Бамбула,
м.Золотоноша

Миколка самотньо стояв біля вікна лікарняної палати і невіддивно дивився на веселе, сріє кошеня, яке пухнастим клубочком кружляло поміж навколишніх розлогіх кущів.

Якби хлопчик був трохи дорослішим, то неодмінно б загадав потаємне дитяче бажання, щоб грайлива пустотлива тваринка тієї ж миті опинилася біля його струнких ніжок. А так він просто стояв і стежив за кумедними витівками кошенятка, і це безвинне споглядання доскочу тшило це не до кінця сформовану дитячу душу.

Раптом двері прочинилися і до палати увійшла молода чорнява жіночка з кучерявим хлопчиком років трьох - ровесником нашого героя.

Миколка негайно полишив свій

"спостережний пункт" і кинувся до трибулики.

- Ти - моя мама? - несміливо доторкнувшись до жіночої руки, з неприхованою надією у тремлявому голосі, запитав малюк.

Вона здивовано подивилася на хлоп'я.

- Ні, я не твоя мама, а Сашкова, і підштовхнула сина вперед. - Знайомся.

Миколчині оціненія вмить заблудили.

У коридорі їй зустрілася чергова санітарка.

- А чий то хлопчик? - поцакавилася у неї Марія. - Де його матір?

Немолода жінка сумно подивилася на неї.

- Один він у нас лежить.

(ВИПАДОК ІЗ ЖИТТЯ)

...Через два тижні Марію і Сашку виписали. Миколка боляче дивився, як вони збираються, а потім підійшов до молодшої жінки і ласкаво заглянув їй у вічі.

- Мамо... Приходь ще... Молода ромка відвернулася, щоб малюк не побачив її сліз, і вийшла з палати. Трохи постояла у коридорі, зайшла, взяла Сашку за руку і вже у дверях озирнулася.

- Ти - моя мама? - почувся тонесенький голосок за спиною Марії. Вона трохи зіщулилася, міцніше притиснула Сашку до себе і вийшла з приміщення.

- Мамо! - чулося їй наздогін. Раптом Марія зупинилася, потім рішуче попрямувала назад. Підійшла до хлопчика, який сумно стояв біля розгубленої жіночки, взяла його за руку і лагідно прозирнула у глибоку безодню пронизливих волошкових очей.

- Я - твоя мама. А це - менший братик...

Коли щаслива трійця відтепер зрідних людей проминула лікарняні ворота, від різкого поруху лустуна-вітра розчинилося навстіж одне з вікон третього поверху і звідти випало іграшкове кошенятко. А це за мить поміж навколишніх розлогіх кущів весело кружляло двоє веселих пухнастих клубочків...

Юрій Лукашевський
На світліні: Покинута дитина у Свалявському сиротинці на Закарпатті

Антиглобалісти заступилися за косівських ромів

У Греції, де завершилась зустріч лідерів країн Євросоюзу, антиглобалісти вирішили стати на захист косівських ромів, повідомляє телекомпанія НТВ. Близько 300 осіб заблокували кордон Греції з Македонією, вимагаючи надати ромам гуманітарну допомогу. Минулої неділі сотні біженців з Косово звернулися до влади Греції з проханням політичного притулку. Однак отримали відмову. Антиглобалісти заявили, що мають намір допомогти ромам продуктами і медикаментами. Після численних переговорів з прикордонниками, організатори акції отримали дозвіл перетнути контрольно-пропускний пункт. Однак македонська сторона відразу повернула їх назад.

З'їзд ромських громад

1 липня в Москві, в м. Люберці відбувся і з'їзд міжрегіонального Союзу ромських громадських організацій Росії "Романе прала". Тема з'їзду: "Державна політика Росії щодо ставлення до ромського населення". На з'їзді порушувалися актуальні проблеми з життя ромів у Росії, зокрема такі: дотримання прав людини стосовно ромів; проблеми у сфері зайнятості; необхідність культурного розвитку, збереження мови, проблеми освіти ромів і зростання неграмотності в постперехідний період. Тези основних доповідей і рішення з'їзду будуть надруковані на сайті і в Ромській Віртуальній мережі найближчим часом.

КОШТОВНІ ЗЕРНИНИ ГЕРМАНО

ВИПОВНИЛОСЯ 110 РОКІВ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КЛАСИКА РОМСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В історію ромської культури Олександр (Лександро) Германо увійшов як першозасновник рідної літератури. Щоправда, поряд з ним були й інші ентузіасти, які також стояли біля витоків ромської літератури, але йому в цьому процесі належить ключова роль. Він був людиною ініціативною, енергійною, працьовитою. Всі ці якості, помножені на ерудованість, давали добре колосіння на його творчій ниві, коштовні зернини, що поповнювали скарбницю естетичного, духовного, морального та громадянського буття народу.

Життя цієї талановитої людини і незвичайної особистості було нелегким. Змалку майбутній письменник і народний просвітник познав не лише привабливість, а й прикраси людського життя, познав тяжку працю і прік сирітства.

Батько майбутнього письменника В'ячеслав (Вацлав) Германо, чех за походженням, родом з-під Праги, був робітником. Очевидно, в пошуках кращої долі, в сподіванні досягти своєю працею достойного, забезпеченого життя для сім'ї, він зі своєю дружиною, моравською циганкою, після мандрування багатьма країнами, наприкінці 70-х років XIX століття прибув до Росії. Оселилися вони поблизу тодішнього губерньського центру, міста Орла, в селі Старцево-Львошкіно. Тут 26 травня, а за новим стилем 7 червня 1893 року і народився Олександр. Але коли новонароджений з'явився на світ, його батька вже не було в живих. Той, працюючи в Орлі на будівництві мської вододачки, застудився і помер незадовго до народження сина. Велика родина залишилася без годувальника і дуже бідувала. Із дванадцятьох дітей вижило тільки п'ятеро. Померла і мати, Кароліна Василівна. І лише завдяки підтримці та допомозі старших сестер хлопчина зміг жити. В рідному селі він закінчив початкову трикласну парафіяльну школу. Наступним ступенем було навчання в мському чотирікласному училищі в Орлі. Там жила його найстарша сестра Анна, в її сім'ї він і виховувався до свого повноліття. Щоправда, були моменти дуже скруті. По закінченні орловського училища виявилось, що на подальше навчання потрібні неабиякі кошти. Їх не було. І, щоб

не обтяжувати сестру, хлопець відмовляється від навчання і "обирає вільне життя". Два роки він був безпритульним. Але сестрам вдалося повернути хлопця "під дах". Вони наполягли на тому, щоб брат продовжив навчання, допомагали йому, як могли.

Юнак приїхав в Україну. У Святошині, під Києвом, було тоді комерційне училище, куди він поступив і яке закінчив 1915 року. О. Германо міг би йти вищу освіту отримати, знову ж - комерційну. Під впливом рідних він поступив у Київський комерційний інститут, але не закінчив його і повернувся до Орла. Очевидно, перспектива служити на поприщі Меркурія не дуже його приваблювала. Тому, за покликом серця, доля привела його до храму чарівних муз.

Того ж 1915 року в Орлі, в колективній літературній збірці, вперше було надруковано два твори О. Германо - мініатора "Хробак гризе" і оповідання "Іван Таніго".

1926 року Олександр Германо переїхав до Москви. Тоді сюди збирали молодих письменників з усього Союзу, в першу чергу тих, хто мав семирічну освіту. Вони навчалися в спеціальному технікумі, щоб згодом стати вчителями, культпрацівниками, фахівцями різних галузей.

У Москві на той час вже проживали М.Безлюдський та М.Панков, грамотні хлопці, обидва писали вірші, прозові твори. Германо згуртував літераторів - і досвідчених, і початківців. Великою культурною подією стало видання з січня 1927 року журналу "Романи зоря" ромською мовою. З перших кроків постійними авторами цього видання були ромські письменники О. Германо, М. Безлюдський, І. Ром-Лєбєдєв, М. Панков та О. Панкова, Н. Дударова, І. Хрустальов-Тимофєв. Великих зусиль докладав Германо, щоб перші парості ромської літератури стали квітучим садом національної літератури.

О. Германо працював у досить широкому творчому діапазоні. Він

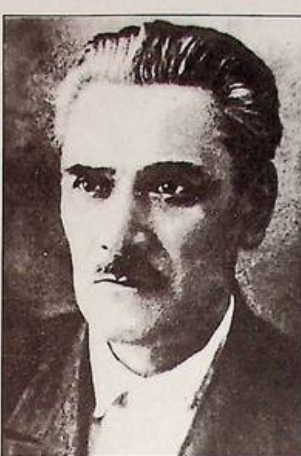
був збирачем фольклору - ромських народних пісень та казок, писав статті про велике значення скарбів усної народної творчості в розвитку рідної літератури та культури. Зібрані і опрацьовані ним казки з'являлися згодом в різних журналах, альманахах, колективних та авторських збірках.

Всебічно обдарована людина, О. Германо виявив свій талант у кожному із основних жанрів художньої літератури. Творчий спадок, залишений письменником, налічує 150 поетичних, прозових та драматичних творів. Це при тому, що він ще й часто виступав у періодичній публіцистичній кореспонденціями, нарисами, замітками про життя ромів Росії та усього Радянського Союзу, вів дослідницьку роботу в галузі фольклору, етнографії та бібліографії. А ще він готував для ромських школярів підручники з рідної мови та літератури, хрестоматії, брав активну участь у громадській роботі, допомагаючи багатьом молодим співплемінникам у працевлаштуванні та залученні їх до навчання.

Германо - перший ромський драматург. Московський театр "Роман", створений і за участі О. Германо, свої перші, стартові вистави здійснював за його підказками, великотрою кількох десятиліть входили до репертуару театру і заручені до його золотого фонду.

Як блискучий прозаїк Германо створив кілька повістей, велику низку оповідань. Найбільш значимими серед них можна вважати його повісті "Ярга", "Мірікла", оповідання "Гаузно", "В дорозі", "Із неписаних законів", "Суркіца" та інші.

Поетія належить особливе місце в його творчості. З епічно-соціальних творів виділяється "Поема ваш Длугонеске". Проникливими, зворушливими є його ліричні вірші, зокрема такі, як "Ой росте тонка береза", "Де знайшов я пісню рідну", "Ти спитав ци-

ганського поета", "Кричали на вздогін: безвірник, конокрад", "Лист до табору" та інші. У 20-ті - 30-ті роки минулого століття художні твори О. Германо ромською і російською мовами друкувалися в численних журналах, альманахах, збірниках, виходили окремими виданнями. Серед його книг такі видання прози "Ласкхардэ рувэса і ваврэ роспхэньбэна" ("Його звали вовком" та інші оповідання") (1933), "Ганка Чямба і ваврэ роспхэньбэна" ("Ганка Чамба" та інші оповідання) (1935), "Роспхэньбэна дрэ гилія" - "Оповідання та вірші" (1937), поетичні збірки "Лолэ яга" - "Червоні вогні" (1931), "Гилія" - "Вірші" (1935), "Нэвэ гилія" - "Нові вірші" (1938). Кілька книг прози та поезії О. Германо видано у перекладі російською мовою вже посмертно.

Олександр Германо виявив себе і як майстер художнього перекладу. 1939 року він переклав на рідну мову два значних твори О.С. Пушкіна, його поетичні трагедії "Скупий рицар" та "Моцарт і Сальєрі".

Прожив О.В. Германо 62 роки і завершив свій земний шлях 22 квітня 1955 року.

Степан Келар,
письменник,
м. Київ

Лександро Германо

Ой росте тонка береза

Біля річки, наче диво.

Не рубай її, мій тату,

Хай росте сором'язлива.

Хай росте тонка береза.

Біля хвиль срібногосих.

Бо то ж дівчина,

що виїшла

Із шатра, сирітка боса.

Ой росте трава шовкова

В чистім полі за тинами.

Не пускай, мій брате,

коней,

Нехай стелеться шовками.

Хай росте собі травиця

В чистім полі за тинами.

То ж дівочі ніжні коси

Із розжевіми квітками.

Ой росте в стєну волошка

Серед жита одиноко.

Не зривай її, сестрице,

Хай росте блакитноока.

Хай росте у жовтім житі,

Наче в чарівнім садочку,

Хай нагадує ту синю

Хлопця милого сорочку.

Ой під берегом високим

Тече річєвкя сріблєста.

Не перї білизну, мамо,

Хай вода тут буде чєста.

Ой на березі високім

Стоять верби над водою...

Ой чи скоро бідний циган

Вже розлучиться з бідною?..

1938

З ромської переклав
Степан Келар

Валентіні Яноша (1842-1902) «Картярі» П.О.

ХУДОЖНЯ ГАЛЕРЕЯ. РУБРИКУ ВЕДЕ МИКОЛА БЕССОНОВ

АЗАРТ

Угорські художники часто малювали ромів. Дуже багато з цих картин постійно передруковуються в альбомах репродукцій. Але є полотно, що випали з поля зору угорських мистецтвознавців, оскільки виявилось в маловідомих зарубіжних збірниках. Одне з таких полотен, що загубилися, знаходиться у фондах Кишинівського музею.

«Картярі» Валентіні Яноша створювалися наприкінці XIX століття. Пристрасть ромів до азартних ігор - вкрай нечеста тема. І я гадаю, не випадково саме угорський автор одним з перших помітив цю психологічну рису. Серед моїх друзів чимало угорських ромів із Закарпаття. Таких захоплених гравців ще пошукати! Спочатку на кін ставляться гроші, потім улюблений золотий ланцюжок, потім куртка. Ціми днями йде перерозподіл сімейних доходів. Коли я дивлюся на полотно Яноша, мені здається, що я впізнаю навіть об-

личчя. Так чудово скопленний автором етнічний тип.

Якщо ж відвернутися від конкретної сцени, то тут є над чим задуматися. У Москві багато ромів живуть у статку. На відміну від героїв картини, їм не треба ризикувати, щоб вирватися з фінансової пірви. І усе-таки вони сідать за карти або йдуть у казино. Я знаю людей, що втрачали через азартні ігри будинки і дорогі машини. На мій російський погляд, тут помітно дуже важливі особливості національного характеру.

Якщо корінний європеєць програє сімейний статок, близькі ніколи йому до кінця не пробачать. Не тільки діти, а й онуки будуть пам'ятати, як їхній неупуцятий предок підвів усю рідну. У ромів я не раз зауважував прямо протилежну ситуацію. Ні батьки, ні дружина (яка важко добувала гроші) не мучать невезучу людину докорами. Програти сприймаються як стихійне лихо.

По суті, перед нами один із проявів ромського світоспри-

няття. Людина для ромів важливіша за гроші. У разі революцій і громадянських воєн представники цього народу завжди кидали будинки і майно, не намагаючись відстояти їх зі зброєю в руках. Нагадаю, що росіяни й українці чотири роки воювали з більшовиками, що затіяли в 1917 році конфіскацію власності. Нагадаю і більш свіжий приклад. Під час етнічних чистень у Югославії тільки роми не відповіли на насильство насильством. Сербі, хорвати, албанці мстили за втрачений будинок, створюючи «загони самооборони» і «армії захисту краю». Роми ж не були готові вбивати. Вони просто йшли з рідних місць, де на цвинтарі лежали їхні предки. Для більшості ромів людське життя - святиня. Навіть якщо це життя чужаків-гадже.

Ну а картярі з картини Валентіні Яноша розійдуться тільки в повній темряві. І того, хто програє останню сорочку, не стануть вдома пилити. І ромська родина, і народ у цілому завжди вплив спокійно починати все спочатку.

Поради від Ради
Драбаріне катарє Рада
з 9 липня по 22 липня

Овен - ви трохи втомились, але на відпочинок поки що нема часу. 10-12 липня у вас будуть важливі зустрічі, в результаті яких ви можете отримати невеличку фінансову підтримку. Добре закінчить купівля-продаж транспортного засобу. Дуже приємним буде спілкування з родичами, які прийдуть у гості. Нирки та хребет - ваші слабкі місця в липні.

Телець - приємні знайомства, що сталися на початку місяця, стануть міцними дружніми стосунками. Якщо ви збирались зарез на заробітки, вам пощастить, але знайдіть собі добру компанію. У вашому оточенні може статися не дуже приємний випадок, намагайтесь не брати у цьому участі. Будьте уважні до своєї печінки та горла.

Близнята - те, чого ви не зробили в січні, закінчите тепер, та грошей це не принесе. Не займайтесь торгівлею - вона не буде вдала, проте свій час можете використати на господарські справи. Ви маєте тасмних ворогів, хоча навряд чи вони зашкодять вам зараз. Будьте обережні на святі, де присутні не дуже знайомі вам люди. Бережіть нерви.

Рак - не бійтеся змін у роботі, вони вас майже не зачеплять, але бажано тримати язик за зубами. Якщо ви прикладете зовсім небагато зайвих зусиль 10 - 16 липня, матимете добрий результат на найближчі 5 - 6 років. З родичами, які старші за вас, не з'ясовуйте стосунків, бо це може погано скінчитися. Можуть набрякати ноги, але це тимчасово, а от серце корисно перевірити.

Лев - серйозні справи зараз не дуже своєчасні, а маленькі, особливо ті, що вже дали результат, будуть успішними і далі. Подорожі, подарунки та незвичайні ситуації - все це подарує вам липень. З фінансами також буде все в порядку. Здоров'я теж буде в нормі, але бажано відпочивати.

Діва - на вас у липні чекає ремонт або будівництво, у чому будуть помічники. Можливо, доведеться допомогти чужим людям у незвичайній ситуації, не думаючи про вдячність, та це для вас норма життя. Фінансові справи підуть добре, а от у родинних стосунках вам доведеться сказати своє слово. Будьте уважні до своєї серцево-судинної системи.

Терези - ви почуваете себе, як риба у воді: зустрічі, подорожі, заробітки. Длі та старенькі потребують додаткової уваги. Почнете випадково про себе добрі слова. Кохання трохи заважатиме працювати та підтримуватиме вас у формі. Не все гаразд у цьому місяці йде зі здоров'ям. Лікуйте ноги та шлунок.

Скорпіон - ви можете пишатися собою, але до фінішу ще далеко. Непогано складаються стосунки на роботі, треба тільки їх підтримувати. На вас чекають ремонт чи серйозні господарські справи.

Стрілець - готуйтеся до відпочинку у великій компанії. Корисно зробити собі подарунок - той, на який раніше шкочували грошей. У вашому оточенні, можливо, будуть сварки, але не піддавайтесь на провокації. Будьте обережні на пекучому сонці та з людьми, що мають прийти до вас зі скаргами.

Козеріг - основні справи цього року ви вже успішно зробили. Можете проявити творчість, але тільки узгоджуючи її з реальним бюджетом. Подорожі будуть короткими і вдалими. Можливо, доведеться зайнятися сільським господарством. Обов'язково зверніть увагу на суглоби та нервову систему.

Водолій - роботи багато, а грошей мало, але ви самі ставите себе в такі умови. У серпні становище зміниться. Зараз грішми допоможе відома вам особа, але ви можете їх використати дуже продуктивно. Можливі тимчасові непорозуміння з вашою другою половиною. Уважніше ставтеся до роботи нирок та не зловживайте ліками.

Риби - можна вирішувати ризиковані справи з фінансами. Не дуже добре складаються службові стосунки, можливі зміни в роботі, але тільки на краще. Чекайте на гостей здалеку - скоріше, це будуть дві жінки.

Раки, з днем народження! Не звертайте увагу на свої комплекси, а відкрийте серце людям, що вас по-справжньому цінують і люблять.

Міха Козимиренко

*Циганська земля, моя єдина
Коліско пращурів і мрій,
Прийми уклин від свого сина,
Теплом і вірою зірпій!*

*Скажи, хто спричинив цей гріх,
За що нас били дикі грози?
Хто на страждання нас прирік,
На вічні мандри, горе й льоззи?*

*О, земле, рідна і далека!
З дороги збились ми в тривозі,
Скажи, мій братику, лелеко,
Присядь, спочинь на нашій возі.*

*Скажи нам, де згубилась доля?
І де ті праведні сліди,
Зведем шатро циганське в полі,
Ти лиш, лелеченько, прийди!*

*Які дороги ще пройти!
Нам не забути кривди й болі.
Так важко втрачене знайти
Ще важче - шлях до Долі й Волі.*

*Я вірю - радість нас чекає
Під неба голубим шатром,
Де пісня птахом з вуст злітає
Всмійнеться Доля тобі ром!*

"Ромська красуня - 2003"

Таня, 17р.
м.Переяслав-Хмельницький

Альбіна, 17р.
м.Золотоноша

Рада, 21 р.
м.Золотоноша

Редакція газети "Романі Яг" й надалі запрошує ромських дівчат (віком від 12 до 20 років) взяти участь у фотоконкурсі.
Для участі у конкурсі слід подати своє фото. Необхідно також вказати вік, місце проживання.

Романе чачіне
Ромські приказки

Со сільюга, ніко тутар на лела.
Те, чого навчиршя, нікто не забере.
Те, на сільюга лачіпнага, сікгавела тут о джівіпен марібнага.
Якщо не навчиршя доброго, життя навчить тебе злого.
О дилино пгенел "ме джанав", годявер сільюл.
Дурний каже "я знаю", хитрий вчить ся.
Со сільюга терпіннастар, ела туке пре гасна джі ко пгуріпен.
Чого навчиршя в молодості, буде тобі в нагоді і на старості.
Сако дад камел, гої лескер о чгаво те авел годявер сар вов.
Кожен батько хоче, щоб його син був хитриший, ніж він сам.
Саворо, со керес, лачо те налачо, авел ке туте палале.
Все, що робиш, добре чи погане, вернеться до тебе.
Сако мануш гіл кавер, але мануша сам саворе.
Усі люди різні, але люди ми всі.

РЕЦЕПТ ВІД ІДИ КЕЛАРОВОЇ
СПІВАЧКИ ТА ПІАНІСТКИ, СОЛІСТКИ ГРУПИ
"РОМАНО РАТ" ("РОМСЬКА КРОВ")

У сквороді на оливковій олії підсмажуємо кубиками нарізане куряче м'ясо. Коли воно вже готове, додаємо нарізані шматочками шампінйони та капусту брокколи. За смаком додаємо сіль, чорний перець, орегано й тушкуємо. Далі все заливаємо сметаною й доводимо до готовності.
На гарнір подається торгоня (або спагеті), попередньо відварена в солєній воді.
Перед подачею страва посипається натертим сиром пармезаном.
Нарис про творчість Іди Келарової читайте у наступному номері.

Ida Kelarova

РОМАНИ ЯГ
Газета Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства
Реєстраційне свідоцтво серія КВ №5877 від 20.02.2002 р.
Шеф-редактор **Аладар АДАМ**
Редактор **Єгенія НАВРОЦЬКА**
Редакція не завжди поділяє позицію авторів. За точністю наведених фактів відповідає автор. Редакція зберігає за собою право виправляти мову і скорочувати матеріали.
Повна або часткова копія матеріалів дозволяється лише з посиланням на "Романі Яг".
АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: м.Ужгород, вул. Дунаєвського, 18, телефакс (03122) 61-39-56.
E-mail: romyag@tn.uz.ua
http://www.romaniyag.uz.ua
Віддруковано в Ужгородській міській друкарні, вул. Руська, 13. Умови друку: арк. 2,5. Тираж 2500. Зам. № 110.